

Resim ve Sözcüklerde Görsel Bakışıklık

BaKİŞİK Sözcükler

Sonunda Hüsamettin Bey dükkanında değişiklik yapmaya karar vermişti. Evet, babadan kalan Lezzet Lokantası iş yapıyordu ama iki blok ötedeki Temiz Restoran gibi dolup taşmıyordu. Birkaç yıl önce yakınlarında açılan üniversitenin öğrencileri önünden geçip oraya gidiyorlardı. Onun için eski dükkanın yenilenmesi kaçınılmaz olmuştu. Hüsamettin Bey de paraya kıymış, mutfağından salonuna kadar her şeyi yenilemişti. Hatta tabelacı Eşref'e gitmiş, ona şöyle "modern görünümlü" bir tabela bile ısmarlamıştı. Herkesin bildiği eski adını koruyan ama gençlere de seslenen bir tabela olmalıydı bu.

Tabelacı Eşref hemen işe koyulmuş, açılıştan bir gün önce de getirip yerine asmıştı. Doğrusu Hüsamettin Bey tabelayı beğenmedi değil. Ama Tabelacı Eşref'e "..Hay Allah, keşke Lezzet Kafeterya diyeceğimize Kafeterya Lezzet deseydik daha da çarpıcı olurdu..", demekten kendini alamadı. Öyle ya, artık böyle kullanılıyordu pek çok şey. Tabelacı Eşref "..Tamam abicim, hiç sorun değil, hemen düzeltiriz..", dedi ve dediğini de yaptı. Artık herşey tamamdı.

Şimdi siz bir yandan onun çok küçük bir değişiklikle bunu nasıl çözümlendiğini düşünelim biz de sözcüklerdeki bakışıklığa değinen konumuza geçelim. Ola ki, burada anlatılanlar size bir ipucu verir.

Bir İletişim Aracı

Dil ilginç bir olgu. Yalnızca insanlar arasında bir iletişim sağlamaya yaramıyor, aynı zamanda pek çok özelliğiyle de kendini gösteriyor. Onun bi-

çimlendirmeye yatkın oluşu öğelerine, bileşenlerine başka başka anlamlar yüklenbilmesini, yeni ve değişik anlatımlar kurulmasını sağlıyor. Bu tür kullanımlar onu varsıllaştırıyor, anlam ve iletim gücünü yükseltiyor.

Dilin bir de yazılı biçimi var. Sözcükleri, tümceleri yazarak görsel bir duruma getiriyoruz. Bu yazılı dilin de kendine özgü kimi ilginç özellikleri var. Zaman zaman bunları keşfetmek oldukça keyifli bir uğraş olabiliyor.

Yazılı dili kurmak için kimi zaman seslemleri, kimi zaman da doğrudan doğruya tekil sesleri anlatan imler kullanıyoruz. Bunlara harf demişiz. Daha önce Arap yazısına dayanan bir yazı kullanıyormuşuz, 1928'den bu yana da Latin abecesini benimsemişiz. Hangi dil hangi abeceyi kullanırsa kullansın, sözlü dili yazıya geçirirken kimi sorunlar ortaya çıkıyor. Ama bizim konumuz o değil. Biz yazılı dilin daha çok görsel bir özelliği üstünde duracağız.

Dönüşük Sözcükler

Kimi sözcüklerin tersten de okunabildiğini hepimiz gözlemişizdir. KAKBAK sözcüğü böyle bir sözcük. Hatta bu tür özel adlar bile var, EFE, ÜMÜ, TALAT gibi. Bu tür sözcüklere dönüşük deniyor. Batı dillerinde de palindrom denmiş. Dönüşük sözcükleri geriye doğru da okumak olası. Belki bu özelliği taşıyan tümceler de biliyorsunuzdur. En bilinen örneklerden biri ANASTAS MUM SATSANA tümcesi. Bu satırları yazanın aynı adı taşıyan bir kitabı bile var ve içinde çok sayıda bu özellikte tümce anılıyor.

Dönüşüklük aslında bir tür görsel bakışıklık (simetri) anlamına geliyor. Sözlü dilde dönüşüklüğü sezme kolay değil. Japon yazısında olduğu gibi, seslemleri (heceleri) imlerle anlatan, ya da Arap yazısında olduğu gibi, aynı harfi sözcüğün başında, ortasında ve sonunda başka başka imlerle gösteren,

Bizim Kültürümüzde de Var

Doğal olarak Scott Kim, ya da bu işle uğraşan başkaları, ambigramları ilk bulan kişiler değiller. Onlar yalnızca kendi dillerinde başarılı örnekler yaratmışlar, adını koymuşlar. Bu tür yazı düzenlemeleri çok eskiden beri biliniyor. İslamîliği benimsemiş ülkelerin güzelyazı, ya da hat sanatının da bu alanda denemeleri var. Yazıların düzenlenmesinde (ki, buna hat sanatında istif deniyor) bakışıklığı kullanan örnekler hiç de az değil. Bunlara "müsenna" denmiş, Arapça kökenli bu sözcük de ikili, iki bölümden oluşan anlamına geliyor. Biz ise "aynalı" demişiz, çok daha güzel bir sözcük. Aşağıda iki tane böyle düzenlenmiş hat sanatı örneği var. Bunlardan biri Tuğrakeş İsmail Hakkı Altınbezer Bey tarafından hazırlanmış bir düzenleme. Öteki de Mevlevî sikkesi biçiminde yazılmış bir "Ya hazretî Mevlana" yazısı.

Atalarımız güzel yazı yazmayı bir sanat olarak görmüşler. Ne yazık ki, biz artık o kadar önemsemiyoruz. Gene de hat sanatıyla uğraşanlar yok değil.

Onların da bakışık düzenlemeler kullanarak yaptıkları istifler var. Özellikle Profesör Emin Barın'ın düzenlemeleri ilgi çekiyor. Barın'ın Latin harflerini kullanan denemeleri de var. Onlar da bir tür ambigram olarak görmek olası. Aşağıdaki örnekler ondan. Birincisinde dört kez "La ilahe illallah" yazıyor, ikincisi de

gene Tanrının adını dört kez görüntüleyecek biçimde düzenlenmiş.

Harfleri elle yazarak düzenleme sanatına kaligrafi dendiği de oluyor. Kallı güzel anlamına geliyor, grafi de yazı. Yazı ve dizgi makineleri ile bilgisayarlar için hazırlanmış harfleri kullanarak yapılan düzenlemelere ise tipografi adı veriliyor. Her iki türü de kullanarak yüzü-tersi-eş sözcükler üretmek olası.

sesli harf gibi kimi harfleri kullanmayan dillerde dönüşüklüğü keşfetmek daha zor, belki de olanaksız. Latin abecesini kullanan dillerde ise bu özelliği görmek görece daha kolay, onun için de taa Romalılarından beri bu diller dönüşük sözcükleri bulmuşlar, böyle tümceler kurmuşlar.

Bizim dilimizde bunların az bilinmesi biraz da abecemizin görece yeni olması, henüz yeterince bu açıdan araştırılmamış olmasından kaynaklanıyor, yoksulluğundan değil. Madem böyle bir özelliği var, biz de pek ala bu tür sözcükleri keşfedebiliriz, hatta böyle tümceler kurabiliriz.

Abecemizdeki kimi harfler başaşağı çevrildikleri zaman da okunabiliyorlar. Örneğin "I" harfi öyle. Bir aynaya tutulduklarında, cam gibi saydam bir yüzeye yazıldıklarında da okunabilenlerin olduğunu siz de gözlemişsinizdir. Kimi zaman bunlarla anlamlı sözcükler kurmak olası. Bu da başka bir bakışıklık türü. Üçüncü tekil kişiyi belirten kişi isimlisi (şahıs zamiri) "O" sözcüğü her türlü bakışıklığa sahip bir sözcük.

Başka Bir Bakışıklık

Acaba sözcükler baş aşağı çevrildiğinde de okunabilir mi? Ya da bir sözcüğün harflerinde kimi küçük değişiklikler yaparak bu tür sözcükler kurmak olası mı? Bu sorunun yanıtı evet gibi gözüküyor. Böyle düzenlenmiş sözcüklere Batı dillerinde "ambigram" adı verilmiş. Bu iki Latince sözcükle kurulmuş yeni bir bileşik sözcük. Ambi "ikisi de" anlamına geliyor, gram da harf demek. Ambigram da birden çok bakış açısından okunabilen sözcük anlamına kullanılıyor. Biz de böyle sözcükler için yüzü-tersi-eş tanımlamasını kullanacağız.

Dönüşük sözcükleri, yani palindromları görülür kılmak için büyük harfle yazmak daha uygun, çünkü büyük ve küçük harfler arasında biçim farkı olabiliyor. Yüzü-tersi-eş sözcüklerde, yani ambigramlarda böyle bir koşula uymak gerekmiyor, harfler nasıl uygunsa öyle kullanılıyor.

Türkçe'de bu özelliğe sahip en kısa sözcük un sözcüğü. Bu sayfayı 180 derece döndürseniz de onu okuyabilirsiniz. (Senin) unun diye yazdığımızda da bu özelliğini koruyor, ayrıca

ununun biçiminde de bu değişmiyor. ISI sözcüğü de hem bir dönüşük hem de doğal bir yüzü-tersi-eş bir sözcük. Acaba okuyucularımız başka sözcükler de bulabilirler mi?

Böylece baştaki bilmecenin ipucunu vermiş oluyoruz. Tabeladaki her iki sözcük de birer ambigram oluşturacak biçimde düzenlendiklerinden Tabelacı Eşref'e tabelayı baş aşağı çevirip asmaktan başka bir iş kalmamış. Bir de siz deneyin.

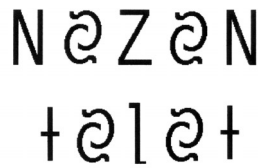
Kimi sözcükler doğal olarak ters çevrilmeye de okunabiliyorlar ama onları Tabelacı Eşref'in yaptığı gibi yapay olarak kurmak da olası. Buyrun, size bir iki örnek:

Görüldüğü gibi doğal koşullar altında tersten okunamayacak bu sözcükleri öyle de düzenlemek olası. Kimi özel adlar böyle yazıldıklarında oldukça etkileyici sonuçlar verebiliyorlar. Onlara da bir kaç örnek verelim:

Onları izleyen adlar ise hem palindrom hem de ambigram, yani hem tersten okunabiliyorlar hem de baş aşağı çevrildikleri zaman okunabilecek gibi düzenlenmişler.

Bu örneklerin bir bölümünde belli bir zorlama var doğal olarak. Ama güzelyazı yazarken biçim bozmalarına, abartmalara göz yumuluyor. Yoksa Tabelacı Eşrefler işsiz kalırdı.

Kim Buluyor Bunları?

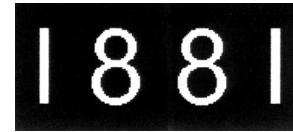
Gerçekten de bu tür sözcükleri bulup çıkaran, ya da böyle özellikleri olan sözcükler düzenleyenlerin başında grafik sanatçıları geliyor. Amerikalı Scott Kim bunlardan biri. Onun düzenlemiş olduğu pek çok başarılı ambigram var. O bunlara "inversions" adını vermiş, İngilizcedeki "to invert", yani baş aşağı çevirmek, tepetaklak etmek anlamındaki sözcükten türeterek. Aşağıdaki örnekler ondan:

Bu tür düzenlemeler kurmak oldukça beceri gerektiren bir iş, kimi zaman epeyce uğraşmak gerekiyor.

Sayılarda da Geçerli

Tersten ya da baş aşağı bakıldığı zaman da okunabilir olma özelliği yalnız harflere ve yazıya özgü değil. Sayılar da böyle yazılabiliyorlar, aralarında anlam taşıyanlar bile bulunuyor. Akla hemen 0, 1, 8 sayıları geliyor. Bunların çesitli birleşimleri 180 derece çevrildikleri zaman da okunabiliyorlar. Örneğin Atatürk'ün doğum yılı böyle bir sayıdan oluşuyor:

Bakalım okuyucularımız 20. yy'da olup da aynı özelliği taşıyan bir başka tarihi bulabilecekler mi? I, II, III, X gibi Roma rakamlarının bir bölümü de doğal ambigramlar oluşturuyorlar. Dilerseniz sayılarla harflerin bir arada olduğu örnekler de var. Hiç arabaların plakalarına dikkat ettiniz mi? Onların arasında öyle olanları var ki, baş aşağı takılmış olsalar kimse ayırımına varmaz.

İlginin Kaynağı

Bunların hepsi iyi de, tersten okunan harflere, sayılara, tümcelere, çevrildikleri zaman da aynı kalan sözcüklere ilgi nereden geliyor? Büyük bir olasılıkla bu ilgi insana özgü çok temel bir dürtüden, düzensizlik içinde düzen aramak, düzensiz olan şeylere düzen vermek kaygısından kaynaklanıyor. Doğanın kendine özgü bir düzeni var ama bu insanın bir bakışta algılayamayacağı kadar büyük ve karmaşık, o nedenle de düzensiz gibi gözüküyor. Bu büyük bütünün içinde düzenli olgular, oluşumlar olduğunu, olabileceğini gözlemiş insanlar, bunları kendilerine göre kümelendirmişler, giderek de işlerine yarayacak düzenlemeler oluşturmaya başlamışlar. Bu aynı zamanda bir soyutlama etkinliği de. Büyük bir olasılıkla bütün sanatsal ve bilimsel uğraşların temelinde bu yatıyor.

Otlar, çiçekler her yerde var. Ama bir çiftçi tarlasını düzgün dörtgenlerden oluşturuyor. Bu onun hem tarlasını daha kolay kavramasına, daha rahat denetlemesine yardımcı oluyor, hem de onu sürmesinde kolaylık sağlıyor. İşte size doğanın soyut bir modeli olan küçük bir düzenleme etkinliği.

Doğada geometrik şekiller yok. Ama kimi olguların biçimleri insanlara bunların olabileceğini düşündürmüş ve üçgen, kare, altıgen, daire gibi geometrik şekiller tasarlamış. Bu da bir soyutlama. Daha sonra onları kullanarak kendisi yapay fiziksel çevresini düzenlemeye başlamış.

En güçlü düzenleme ilkelerinden biri bakışıklık, uyandırdığı denge duygusuyla sağlamlığı, kalıcılığı anımsatıyor. Pek çok doğal oluşum ondan yararlanmış. Onun için insan yapısı pek çok nesne belli bir bakışıklık içeriyor. Öyle ki, bakışıklık zamanla yetkinliği simgeler duruma gelmiş.

İşte bu düzensizlik arasında bir düzenlilik arama ve bulma, doğal durumlarında düzensiz olan şeylere düzen verme kaygısı, hatta tutkusu palindromların, ambigramların bulunmasına ya da kurulmasına yol açmış. Yüzlerce sözcükten yalnız bir kaç İKİ, KÜÇÜK, ANISINA gibi dönüşük oluyor. Pek çok tümce kurmak olası ama ALTAN ATTAN ATLA tümcesinin tersten okunabilir olmak gibi farklı bir özelliği, ayrıcalıklı bir bakışıklığı var.

Birden sonsuza değin pek çok sayıdan ancak sınırlı bir bölümü baş aşağı çevriline de okunabiliyor. Dilerseniz "10801" gibi bir dönüşük sayı yazabilirsiniz ama çok sınırlı sayıda olan "1001" gibi biri bir yılı anlatmak için kullanılıyor.

Baş aşağı döndürülünce okunan sözcüklerin ortaya çıkmasında grafik sanatçıların etkisi olmuş, onlar da bir düzen kaygısı güdüyorlar, düzensizlik içinde bir düzen kuruyorlar. Tabelacı Eşref tabelasını durup durduk yerde öyle düzenlememiş, sözcüklerin başaşağı okunabileceğini görerek onlara o özel biçimi vermiş. Bunu yaparken de harfleri alışıldıkları gibi kullanmamış, güzelyazı kurallarına uygun, süslü, ilgi çekici harfler kullanmaya uğraşmış. İşte onun yazdığı başka bir sözcük daha. Burada yalnız yeğeni Reyhan'ın adını

tersten okunabilecek gibi yazmamış, harflerini de bir güzel süslemiş. Onun bir ambigram olduğunu keşfedince arkasında bir uğraş, bir beceri görmek hoşumuza gidiyor. Bu tür güzelduyusal (estetik) kaygılar da böyle düzenlemelere götürüyor.

Reyhan

Dönüşüklere, yüzü-tersi-şlere götüren başka bir etken daha olabileceğini düşünüyor insan. O da kimi insanların, özellikle sanatçıların, bilim adamlarının, var olan olgulara, kurulu düzenlere tersten bakma, hatta bunları tepe taklak etme eğilimleri. İnsanlar düzenden, düzenlemelerden hoşlanıyorlar ama her zaman her şeylerinin

Ambigram Türleri

Yüzü-tersi-şlerin başka başka türleri var. En yaygını tek bir sözcüğün hem yüzünden hem de 180 derece çevrildiği zaman okunması. Bir başkası bir tür sözcük içinde sözcük, tıpkı vazo - insan yüzleri yanlısamasında olduğu gibi, yapılan düzenlemede bir o sözcük bir bu sözcük algılanıyor. Aşağıda Scott Kim tarafından hazırlanmış böyle bir düzenleme var. Burada dönüşümlü olarak İngilizce "ben" ve "sen" anlamına gelen "me" ve "you" sözcüklerini iç içe görmek olası.

Bizim iç içe geçmiş sözcüklere örneğimiz ise ünlü bir ozanımızın adından oluşuyor.

Daha zor olan bir başka ambigram türü de yüzden bir, döndürülünce de başka bir sözcüğün okunabildiği örnekler. Aşağıdaki örneği gene Scott Kim hazırlamış. Burada bir besteci olan Bach'ın adı baş aşağı çevrili olarak okunursa başka bir besteci olan Fauré'nin adına dönüşüyor. Böyle bir ambigram kur-

mak gerçekten yaratıcılık gerektiren bir uğraş.

Bach

Bizim bulduğumuz sözcük bu kadar ünlü kişilerin adlarından oluşmuyor ama tersinden okunduğunda her iki sözcüğün birleşmesinden oluşan bir bileşik adı veriyor:

ameş

Doğal olarak her iki sözcüğü yan yana da yazmak olası, bu onların yüzü-tersi-eşliğini bozmuyor.

ameşhane

Bir başka ambigram türü de bir sözcüğün kendi içinde bakışık olarak düzenlemek. Başka bir deyişle, sözcüğü öyle bir biçimde yazmak gerekiyor ki, ortasından geçen bir eksen göre sağ yanı ile sol yanı örtüşsün. Scott Kim'in örneği "fantasy" (fantezi, düş gücü) sözcüğü.

fantasy

Bu tür düzenlemeler için Türkçe bir örnek de veriyoruz. Burada spor sözcüğü bakışık

düzenli olması da onları rahatsız ediyor, düzen içinde düzensizlik bulmak, hatta kurmak yoluna gidiyorlar. Böylece de belli bir çeşitlilik yaratmaya çalışıyorlar.

Yazıların, harflerin belli bir düzeni, belli bir birleştirilmeleri var. Doğal koşullar altında buna uyuyoruz, hatta öyle olmasını istiyoruz, çünkü okunabilmeleri için belli kurallara uymaları gerekiyor. Ama zaman zaman içimizden birileri çıkıp bunları baş aşağı ediveriyor, onlara başka bir açıdan bakılabileceğini bize gösteriyor. Bu da kimi zaman ilginç sonuçlar veriyor, o düzene çeşitlilik kazandırıyor, hatta bir bakıma onu pekiştiriyor. Bu nedenle de insanlar zaman zaman bakışık olmayan, katı kurallara göre düzenlenmiş gibi gözükmeyen düzenlemeler kuruyorlar.

Bilimsel Kaynaklı Nedenler de Var

Ambigramlar bilimsel açıdan da ilgi çekici. Davranış bilimlerinin algılama psikolojisi dalı insanların çevrelerini nasıl algıladığını araştırıyor. Görsel yanılsama adı da verilen göz aldanmaları gördüğümüz her şeyin gerçeği yansı-

Aşağıdaki resimde bir vazo mu görüyorsunuz yoksa karşılıklı iki insan yüzü mü? Ya da bir sonrakinde genç bir kız mı var yoksa yaşlı bir kadın mı? Her ikisi de doğru, ama bir öyle bir böyle bakıldığı zaman.

olacak biçimde düzenlenmiş, ortadan katlanırsa iki yanı üst üste geliyor. İçinde bulunduğumuz yılda olimpiyat oyunlarının yapılacağı düşünerek bu sözcüğün başka bir çeşitlemesini de verelim istedik.

SI0012

Ambigramlar Ne İşe Yarar?

Görüldüğü gibi dönüştük, yüzü-tersi-eş, bakışık sözcükler ilginç bir yaratıcılık alanı oluşturuyorlar. Okuyucularımızı bunlarla uğraştırmaya ve ister bilimsel bir deney yapmak, ister güzelduyusal kaygılarla bir tasarım kurmak, ister dilimizin ve abecemizin sınırlarını zorlamak, isterse de yalnızca eğlenmek ve başkalarını şaşırtmak amacıyla bu tür sözcükler üretmeye, onlarla oynamaya çağırıyoruz. Oynamaya? Evet, oynamaya. Sonuçta oyun da bir araştırma, sınırları zorlama türü değil mi? Bakalım dilimizin bu konudaki gizilgücü (potansiyeli) nedir. Biz iki yüzden çok bu tür sözcük bulduk ya da kurduk, bunun da son sınır olmadığı görülüyor. İyi bir tatil uğraşı olabilir, ama uyardı demeyin, yüzü-tersi-eşlerle uğraşmak bağımlılık yapabilir!..

İlle de yarıcı bir yaklaşımınız var ve yüzü-tersi-eş sözcükleri bir işe yaratmak istiyorsanız, onların çeşitli kullanım alanlarını da anımsatalım. Adınızın de okunabilecek bir biçimde yazıldığını ve odanızın kapısına asıldığını, ya da kartınıza basıldığını düşünün. Bu satırları yazanın adının harfleriyle şöyle bir ambigram oluşturmak olası:

Şirketinizin, okulunuzun, kulübünüzün ambleminin ya da şimdiki deyişle logosunun böyle olmasına ne derdiniz? Örneğin Yaşar Holding'in amblemi "y" ve "h" harfleri iki yandan da okunacak biçimde düzenlenmiş. Karikatürücü Tan Oral'ın imzası ise sol-sağ bakışıklığa çok yakın.

Belki kendi elinizle hazırlayacağınız bir yeni yıl ya da doğum günü kutlama kartında böyle bir düzenleme kullanırsınız, hem ilginç hem de özgün bir armağan olur. Bir dergi adı da böyle yazılabilir. Örneğin "darpan" Sanskritçe ayna anlamına gelmiş, Hindistan'da çıkan bir dergi de bu adı taşıyormuş. ("Mirror" da onun İngilizcesi).

uu j r o p
darpan

Ambigramları reklam amacıyla da kullanmak olası. Böyle örnekler var. OMO ya da UHU gibi marka adlarının seçilmesi hiç de raslantı değil. Bir kaç yıl önce erkek giysileri üreten bir firma ürünlerinin üstüne İngilizcede "yeni adam" anlamına gelen bir etiket işliyordu. Yani hiç bir sınır yok, gerisi de artık sizin düşgücünüze kalmış.

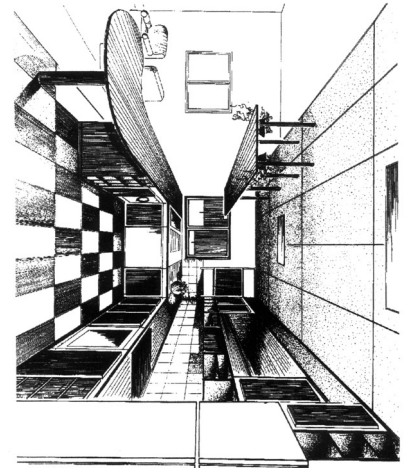
New
MaN

madığını gösteriyor. Yanılsamalar arasında iki türlü de görülebilen, tersten bakıldığında başka bir görüntü veren, böylece de sıradan nesnelere algılamak üzere ayarlanmış beynimizin yorumlama yeteneğini zorlayan görüntüler var.

1895'de bilgin Armand Thierry görsel yanılsamaların bu özel türü ile ilgili bir inceleme yazısı yayınlamış, onun için bu tür resimlerin onun adıyla anıldığı da oluyor. O zamandan bu yana pek çok sanatçı benzer resimler üretmiş. Aşağıda bunlardan biri görülüyor.

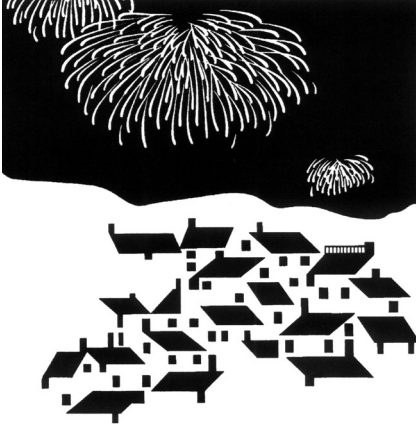

Mimarlık çizimleri, özellikle de tek kaçış noktalı derinlikçizim (perspektif) yöntemi kullanılarak çizilen iç uzam görüntüleri bu tür görsel yanılsamaların oluşmasına yatkın oluyorlar. Aşağıya Doğu Akdeniz Üniversitesi Mimarlık Fakültesi arşivinden alınmış bir öğrenci ödevi görüyorsunuz. Anlaşılan ne öğrenci ne de öğretmenleri onun iki yandan da algılanabileceğini anlamışlar.

Böyle yazılmış kitaplar var. Bunlardan birinde Ann Jonas küçük bir Amerikan kasabasından bir büyük kente yapılan yolculuğu anlatıyor. Kitap bi-

tince ters döndürülüp aynı resimlere baş aşağı bakılıyor ve öykünün ikinci bölümü izleniyor. Aşağıya ondan bir örnek alıyoruz. Resim bir yandan bakıldığında gündüz gözüyle bir yerleşme birimini gösteriyor, 180 derece çevriline de gece yapılan bir havai fişek gösterisini yansıtıyor. Burada da geometrik biçimleri nedeniyle bu tür çizimlere elverişli yapılardan yararlanılmış.

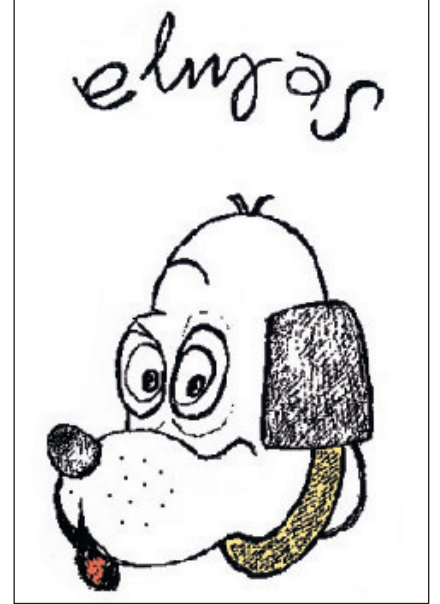
Gustave Verbeek adlı bir karikatürçü ise 20. yy başlarında yarattığı bir çizgi romanda bu yöntemi kullanmış. Baştan başlayıp kare kare çizgi romanı okuyorsunuz, sonra sayfayı baş aşağı döndürüp bu kez de geriye doğru giderek okumayı bitiriyorsunuz. Bir ya da iki kez böyle bir kurgulama yapmak neyse de, bir buçuk yıl boyunca her hafta bu tür bir çizgi roman hazırlamak gerçekten sabır ve beceri gerektiren bir iş.

Algılama psikolojisi alanında çalışan bilim adamları bu tür görsel yanılsamalara yol açan olguları araştırıyorlar, nedenleri üstünde durup insanların algılama davranışlarının sınırlarını belirlemeye çalışıyorlar. Ambigramlar da bu nedenle ilgilerini çekiyor.

Bitirirken

Yazımızı bitirmeden son bir örnek daha verelim. Burada yazıyla resim birlikte kullanılmış. Öyküsü de şöyle: Elmas çok akıllı bir köpek ama bugün

biraz kızgın, çünkü sahibi kulaklıklarını takmış müzik dinliyor ve onunla ilgilenmiyor. Elmas'ın sahibini ve adını bulun bakalım. Deneyimli bir ambigram izleyicisi olarak bunları bulmak sizin için işten bile değil. Ama bunu bir arkadaşımıza gösterin bakalım, sizin kadar başarılı olabilecek mi?

...Hayır, unutmadık. 20. yy'da baş aşağı çevriline de aynı kalan tek yıl 1961. Bundan sonra 6009 yılına kadar bir başkası gelmiyor. Önümüzdeki ilk dönüşük yıl ise 2002 yılı.

Türkçe sözcüklerin ek ve takı alabilme özelliği daha uzun ambigramlar üretme olanağı sağlıyor. Örneğin ısırs sözcüğü de beş harfli doğal bir ambigram. pund sözcüğü ise dört harfli bir doğal ambigram.

Üstün Alsaç

Doçent Dr., Doğu Akdeniz Üniversitesi Mimarlık Fakültesi
alsac@sinan.arch.emu.edu.tr

Başkalarının olduğu belirtilenler dışında bu yazıda kullanılan Türkçe ambigramlar ile yüzden tersten görülen çizimler yazar tarafından hazırlanmıştır.

Kaynaklar

- Alsaç, Ü., *Anastas Mum Satsana, Anagramlar, Palindromlar ile Başka Dil ve Sözcük Oyunları Üstüne Denemeler*, Yapı Kredi Yayınları, Doğan Kardeş Kitaplığı 40, İstanbul, 1992
- Alsaç, Ü., "Tanrım, Gözlerime İnanamıyorum.", *Cumhuriyet Bilim Teknik*, sayı 580, İstanbul, 1998
- Alsaç, Ü., "Optical Illusions in Architecture", *ARCH*EMED*, sayı 2, Gazimağusa, 1998
- Alsaç, Ü., *Yayınlanmamış Türkçe Yüzü-Tersi-Eş Öteki Bakışık Sözcükler Derlemesi*, Gazimağusa, 2000
- Biner, B., "Yaşamın İçindeki Düzen... Palindromlar", *Bilim ve Teknik*, sayı 368, Ankara, 1998
- Block, J., R., Yuker, H., E., "Ich sehe was, was Du nicht siehst", 250 Optische Täuschungen und visuelle Illusionen, Wien / Gütersloh / Stuttgart, 1993 (1989)
- Ernst, B., *Optical Illusions*, Köln, 1992 (1986)
- Jonas, A., *Round Trip*, New York, 1983
- Rado, Ş., *Türk Hattatları*, İstanbul
<http://ambigram.matic.com/ambigram.htm>
<http://www.best.com/~scottkim/inversions/index.html>

Hem Kolay Hem Zor Bir Uğraş

Ters çevriline de okunan sözcükleri kurmak hem kolay, hem de zor. Kolay, çünkü hemen hemen her harfi bu özelliği taşıyacak biçimde yazmak, ya da baş aşağı edilince başka bir harf oluşturacak biçimde yazma olanağı var. Öyle ki, bunu yapan bir bilgisayar programı bile yapılmış, yazılan her harfi, hatta sözcüğü tersten de okunacak biçimde düzenleyiveriyor. Ayrıca bilgisayarlarla çalışılıyorsa kesip yapıştırma ya da 180 derece döndürmek belli bir kolaylık sağlıyor.

Buna karşılık gerçekten espirili, dilin ve harflerin yapısını çok zorlamadan, iyice biçim bozulmasına uğramış bir takım im ya da harfler kullanmadan böyle bir şeyi yapmak çok kolay değil. Güzelyazısal (kaligrafik) nitelikler arayanları doyurmak daha da güç. Ama bu oldukça da keyifli bir uğraş. Türkçe sözcükler bu bakımdan neredeyse hiç denecek kadar az işlenmiş olduklarından onlarla yeni ambigramlar bulmak ya da kurmak olası.

Özel adlardan sonra ünlü kişilerin adını sayfayı döndürünce de okunabilecek biçimde yazmak ilginç olduğu kadar zor bir iş. Aşağıda gene Scott Kim'in kurduğu biri yer alıyor.

mozart

Bizim bulduğumuz iyi bir örnek ise cumhuriyetimizin kurucusunun adı. Bakın bakalım beğenecek misiniz. Daha iyilerini bulmak ya da kurmak olası.

Atatürk

Yer adları da kimi ilginç sonuçlar veriyor. Aşağıda bunların bize göre başarılı olan bir kaçını veriyoruz.

İstanbul

etüdü

Ambigramların kurulmasındaki bir güçlük, kimi harflerin yalnız küçük ya da büyüklerinin ters döndürülünce de okunabilir olması. Örneğin, büyük ne harfi (N) doğal bir ambigram. Buna karşılık küçük ne (n) ters çevriline küçük u (u) oluyor. Bir de hiç bir biçimde yüzü-terisi-eş oluşturmaya yatkın olmayan harfler var, bunlar işi zorlaştırıyorlar.

Noktalı, çengelli ya da şapkalı harfler bakışıklığı bozuyorlar, ters döndürülüp bakıldığında olmadık bir yerde ortaya çıkıp görüntüyü bozuyorlar. Bu nedenle ambigram kurarken bu işe uygun sözcükleri bulmak gerekiyor. Kimi süslü yazı türleri ya da ek olarak getirilen süslemeler ise bu aksaklıkları gidermek için kullanılabilirler.